

Milan Radanović

7. jul 1941: revizija istorijskog događaja u Beloj Crkvi u okviru zvanične politike sećanja u Srbiji nakon 2000.

Uvod

Narodna skupština Republike Srbije ukinula je 9. jula 2001. Dan ustanka naroda Srbije (7. jul), kao državni praznik. Ovim činom predstavnici vladajućih građanskih partija iskazali su vlastiti ideološki resantiman prema istorijskom nasleđu pokreta koji je započeo oružani ustanak protiv fašističkog okupatora i snaga kvislinštva i koji je bio nosilac jugoslovenske socijalističke revolucije (Narodnooslobodilački pokret pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije).

Tokom narednih godina, predstavnici državnih institucija i antikomunistički orijentisani pojedinci iz vladajućih građanskih partija, kao i predstavnici akademskog istorijskog revizionizma, uz paralelne napore Srpske pravoslavne crkve, zajedničkim snagama nastojali su da izvrše reviziju istorijskog događaja koji se odigrao u Beloj Crkvi pokraj Krupnja, 7. jula 1941.

Sudska rehabilitacija dvojice žandarma u kvislinškoj službi, rehabilitovanih pred Okružnim sudom u Šapcu, 8. decembra 2008, na osnovu pravno i istorijski neprihvatljivog Zakona o rehabilitaciji (2006), predstavlja krajnji ishod zajedničkih nastojanja navedenih revizionističkih subjekata.

Lokalna anticipacija, kao i na primeru nekih drugih nastojanja ka brisanju uljeza (komunista) iz nacionalne i lokalne prošlosti, prethodi zvaničnim naporima ka kriminalizovanju neposrednih učesnika u napadu na predstavnike represivnog kvislinškog aparata u kontekstu istorijskog događaja u Beloj Crkvi.

Ulica, škola i kasarna koje su Valjevu nosile ime Žikice Jovanovića Španca (1914-1942), jugoslovenskog dobrovoljca u Internacionalnim brigadama Španske republikanske armije, jednog od pokretača antifašističkog ustanka u Srbiji i neposrednog učesnika oružanog sukoba u Beloj Crkvi 7. jula 1941, posthumnog nosioca Ordena narodnog heroja kao najprestižnijeg jugoslovenskog odlikovanja, dobile su nova imena u poslednjih 15-ak godina, u Jovanovićevom rodnom gradu (naziv Ulice Žikice Jovanovića Španca u Valjevu preimenovan je 2002).

Spomenik Žikici Jovanoviću Špancu u okviru memorijalnog centra u Radanovcima, kraj Kosjerića, na mestu Jovanovićeve pogibije, skrnavljen je u više navrata u protekle dve decenije. „U dva navrata nepoznata lica su brisala uklesane istorijske datume na obelisku. Žikici su stavljali omču oko vrata s ciljem da ga obore.“¹

¹ Милорад Бошњак, „Пуцњи још убијају“, *Вечерње новости*, LVI, Београд, 13.1.2009, стр. 12.

Nasuprot skrnavljenju uspomene na Žikicu Jovanovića Španca na prostoru njemu zavičajne zapadne Srbije, svedoci smo javne memorijalizacije dvojice žandarma u kvislinškoj službi, ubijenih u sukobu sa Jovanovićem, 7. jula 1941.

Srpska pravoslavna crkva omogućila je podizanje spomenika žandarmima Lončaru i Brakoviću, u porti crkve sv. Đorđa u Beloj Crkvi. „Uz dozvolu i blagoslov crkvenih vlasti, spomenik Bogdanu Lončaru podignut je u porti crkve 2000. Dve godine kasnije, Udruženje za očuvanje srpske tradicije [na istom mestu] podiglo je spomenik i Milenku Brakoviću.“²

Na spomeniku Milenku Brakoviću ispisan je sledeći zavet: „Da se više nikad ne dogodi da Srbin ubije Srbina“, kojim „čuvari srpske tradicije“ podsećaju da živimo u vremenu „nacionalnog pomirenja“ i, shodno tome, društvenog blagostanja. Na istom spomeniku uklesana je i sledeća rečenica: „Ubijen si od bezbožničke bratske ruke, a na greh i sram srpskog roda“, kojom je dat prilog ozvaničenju crkvene rehabilitacije kvislinštva i čime se jasno sugerše koga crkva smatra pripadnicima srpskog naroda, a koga „bezbožnicima“ i otpadnicima. Na ovom konkretnom primeru moguće je dodatno sagledati anticipatorsku ulogu crkve u rehabilitaciji poraženih snaga iz vremena Drugog svetskog rata, nekoliko godina pre nego što su državne institucije započele rehabilitaciju snaga kolaboracije i, u određenim aspektima, snaga kvislinštva, dajući ovom procesu zakonski privid.

Crkveni doprinos memorijalizaciji dvojice kvislinških žandarma treba shvatiti kao pokušaj materijalizovanja kontrateže lokalnom prostornom memorijalu u Beloj Crkvi koji je naznačen 1951. podizanjem spomen obeležja partizanskim učesnicima događaja, rad vajara Stevana Bodnarova, da bi 1971. bio izgrađen spomen-kompleks „Simbolika u kamenu“, rad arhitekta Bogdana Bogdanovića, dok je u crkvenoj porti podignuto spomen-obeležje partizanima iz drugih delova Jugoslavije, poginulim u rađevskom kraju, delo arhitekta Miluna Stambolića. Memorijal u Beloj Crkvi je od sredine 1970-ih do sredine 1980-ih godišnje posećivalo između 50.000 i 100.000 posetilaca.³

Rehabilitacija dvojice kvislinških žandarma ubijenih 7. jula 1941, kao paradigma Zakona o rehabilitaciji

Sudsku rehabilitaciju Bogdana Lončara i Milenka Brakovića, dvojice žandarma u kvislinškoj službi, ubijenih 7. jula 1941. u Beloj Crkvi pokraj Krupnja, rehabilitovanih od strane Okružnog suda u Šapcu, pokušaćemo da predstavimo kao primenjenu paradigmu Zakona o rehabilitaciji. Sudska rehabilitacija Lončara i Brakovića uz sudsku rehabilitaciju ministra Momčila Jankovića, člana dve kvislinške vlade (osuđenog na smrt odlukom Vojnog suda Prvog korpusa NOVJ, novembra 1944), rehabilitovanog odlukom Višeg suda u Beogradu, 21. septembra 2011, predstavlja jednu od najproblematičnijih primena spornog Zakona o rehabilitaciji.

² Vlada Arsić, „Građanski rat počeo zbog konobarice“, *Press*, 1620, Beograd, 4.7.2010, str. 7.

³ Бранка М. Јаковљевић, „Меморијали у Белој Цркви и у Столицама“, *Зборник Историјског музеја Србије*, посебан прилог, 19, Музејске поставке и њихов допринос неговању револуционарних традиција: материјал са стручног саветовања, Крупањ, 4-5. октобар 1982, (ур. Гојко Лађевић), Београд, 1982, стр. 162-165.

Sudskom rehabilitacijom dvojice kvislinških žandarma, njihova smrt postala je predmet ideološki inspirisane manipulacije. U rešenju Okružnog suda u Šapcu o rehabilitaciji dvojice žandarma, od 11. decembra 2008, ističe se da je utvrđeno kako su žandarmi „lišeni života bez odluke suda i bez sprovedenog postupka, iz ideološko-političkih razloga, kao žrtve progona i nasilja, od strane pripadnika partizanskog pokreta, čime je povređeno njihovo pravo na život“.⁴

Ovu sudsku rehabilitaciju treba posmatrati kao političku rehabilitaciju dvojice pripadnika kvislinškog represivnog aparata, ili u krajnjoj liniji -- kao pokušaj političke rehabilitacije kvislinškog aparata. Na taj način normalizovan je čin služenja okupatoru, dok je pokret kome su pripadali izvršioци njihovog ubistva, okarakterisan kao snaga koja je još u leto 1941. vršila „progone i nasilja“ i na taj način „povređivala pravo na život“ onih koje je srpska revizionistička historiografija okarakterisala kao predstavnike organa državne vlasti. Pokret, u ovom slučaju partizanski, koji vrši „progone i nasilja“ inspirisane „ideološkim i političkim razlozima“, nije, prema logici revizionističkih istoričara i njihovih političkih mentora, oslobodilački pokret, već vinovnik „građanskog rata“ i prevratnička snaga.

Sudija Gojko Lazarev, predsedavajući veća koje je rehabilitovalo dvojicu kvislinških žandarma, obrazlažući u medijima odluku o rehabilitaciji, ističe: „Nažalost, 7. jula 1941. Srbin je ubio Srbina, što je označilo početak građanskog rata u Srbiji. Bio je to ustanak protiv države, sa jasnim ciljem promene celokupnog sistema. Narednika i kaplara likvidirali su, iz ideološko-političkih razloga, pripadnici partizanskog pokreta.“⁵ Sudija Lazarev nije obrazložio na koji način su snage koje su izvršile „ustanak protiv države“, bile u mogućnosti da u uslovima prve godine nemačke okupacije izvrše „promenu celokupnog sistema“.

Sudiji Lazarevu je jula 2007. u sedištu Ministarstva za dijasporu, predsednica uticajne iseljeničke organizacije Kongres srpskog ujedinjenja, Jasmina Bulonže, uručila zahvalnicu za „nesebičan rad i zalaganje da se obelodani istina o našoj prošlosti, izvrši rehabilitacija nepravедно optuženih i povrati nezakonito oduzeta imovina“.⁶

Rehabilitaciju dvojice žandarma javno su odobrili saradnici Instituta za savremenu istoriju, Kosta Nikolić (veštak u sudskom predmetu rehabilitacije žandarma Lončara i Brakovića) i Srđan Cvetković.

Kosta Nikolić ističe: „Treba se suočiti sa bolnom prošlošću. To nije bio nikakav dan ustanka, već ubistvo iz ideoloških i političkih razloga. Mislim da to ubistvo nije bilo detaljno planirano, već običan incident, koji je naknadno dobio toliki značaj. A, počinjeno je u skladu sa strategijom Komunističke partije Jugoslavije – revolucija na prvom mestu! Nije pucano u okupatore, već u predstavnike stare vlasti. To je poruka koja se slala narodu.“ Srđan Cvetković podržava odluku suda stavom: „Ovo je novi pogled na istorijske događaje koji nije ideološki obojen. Rasvetljene su složene okolnosti, a ubistvo dvojice žandarma demistifikovano, da se više ne predstavlja kao herojski čin.“ Nikolić dodatno ističe da rehabilitacija dvojice žandarma „nije nikakvo prevrednovanje istorije:

⁴ Ljiljana Milenković, „Priča o 7. julu. Bratoubilački ustanički pucanj“, *Akter*. Magazin savremene Srbije, 41, Beograd, 12.7.2010, str. 22.

⁵ А. Делић, „Суд у Шапцу рехабилитовао жандарма којег је 7. јула 1941. убио Жикица Јовановић: Шпанац пуцао у недужног човека“, *Вечерње новости*, LVI, Београд, 8.1.2009, стр. 16.

⁶ Миролуб Мијушковић, „Злочини победника“, *Политика*, CIV, 33672, Београд, 6.8.2007, стр. 7.

Nema govora o revizionizmu. Događaji se sada, naprosto, objašnjavaju onako kako su se stvarno dogodili.⁷ Cvetković napominje kako je „ubistvo dvojice nedužnih žandarma“, ne predstavlja početak borbe protiv okupatora, već „početak građanskog rata.“ Cvetković dodaje kako je predstavljanje Žikice Jovanovića Španca kao narodnog heroja, tokom socijalističkog razdoblja, „bilo ideološki obojeno“.⁸

Dakle, dvojica revizionističkih istoričara sugerišu kako je stručno veštačenje u postupku rehabilitacije dvojice žandarma, „nov pogled koji nije ideološki obojen“, i „demistifikacija“ navodnog „herojskog čina“: događaj u Beloj Crkvi je „naprosto“ objašnjen onako kako se zaista odigrao. Pokušaćemo da dokažemo da ovi zaključci nisu utemeljeni u istorijskoj realnosti.

Sud i veštak (Kosta Nikolić) tvrdnjom da su dvojica žandarma „lišeni života kao žrtve progona i nasilja od strane pripadnika partizanskog pokreta“ zastupaju neprihvatljivu tezu da su sve žrtve u ratu jednake, jer ih izjednačava činjenica smrti. Dvojica pripadnika kvislinškog aparata koji je bio nosilac „progona i nasilja“ nikako ne mogu biti proglašavani za „žrtve progona i nasilja“.

Iako su svedočenja preživelih očevidaca istorijskog događaja 7. jula 1941. jasna u pogledu vinovnika oružanog sukoba u Beloj Crkvi (neposredni učesnici i očevidci događaja slažu se da su žandarmi prvi zapucali na Žikicu Jovanovića i njegovog saborca, nakon što su se partizani vratili u selo želeći da spreče žandarme da isleđuju i eventualno naude učesnicima nedozvoljenog skupa), reinterpetatori ovog istorijskog događaja prenebregavaju istorijski kontekst (okupacija zemlje, uloga predratne žandarmerije u novonastalim okolnostima) i neposredan događaj (prvenstvo dvojice žandarma u izazivanju oružanog sukoba).

Vredi napomenuti da su veštak i članovi sudskog veća u postupku rehabilitacije Lončara i Brakovića, tendenciozno tumačili dostupne istorijske izvore koji govore o događaju u Beloj Crkvi i ignorisali pojedina svedočenja učesnika i očevidaca koja se ne uklapaju u njihovu tezu.

U autorskom tekstu u jednom beogradskom nedeljniku, nedugo nakon sudske rehabilitacije dvojice žandarma, Kosta Nikolić je obrazložio odluku šabačkog Okružnog suda o rehabilitaciji: „Komunisti nisu pucali u 'sluge okupatora', već u državu kao instituciju. (...) Slavljenje ubistva Lončara i Brakovića, ostavilo je dugotrajne negativne posledice i sprečilo proces nacionalnog pomirenja i prevladavanja još uvek svežih ideoloških podela. Njihova rehabilitacija predstavlja značajan doprinos suočavanju srpskog društva s njegovim totalitarnim nasleđem koje je i dalje snažna brana punoj modernizaciji i demokratizaciji Srbije.“⁹

To što je kvislinška tvorevina u Srbiji obuhvatala deo nekadašnje teritorije Kraljevine Jugoslavije i što je deo međuratne vladajuće strukture prihvatio saradnju sa nemačkim okupatorom, ne znači da su oni bili nosioci narodnog suvereniteta niti da je kvislinška tvorevina u Srbiji bila legitimna sledbenica prethodne države. Predsednici seoskih opština

⁷ И. Мићевић, „Жикица Јовановић Шпанец започео је грађански, а не рат против окупатора. И херој и терориста“, *Вечерње новости*, LVI, Београд, 10.1.2009, стр. 11.

⁸ И. Мићевић, „Жикица поново херој“, *Вечерње новости*, LVIII, Београд, 4.7.2011, стр. 9.

⁹ Коста Николић, „Шта се заиста догодило 7. јула 1941. у Белој Цркви. Улога сеоског вашара у српској историји“, *НИН*, 3028, Београд, 8.1.2009, стр. 34.

i sreski načelnici bili su na udaru ustanika ukoliko bi svojom delatnošću pružali podršku kvislinškim vlastima.

Nadalje, kazujući o samom događaju koji se odigrao 7. jula 1941. u Beloj Crkvi, Nikolić ističe: „Lončar i Braković su posegli za oružjem, ali nisu stigli da ga upotrebe. Jovanović je, iz neposredne blizine, iz pištolja (nosio je dva pištolja na bokovima, kao i svi komesari iz Španskog građanskog rata) ubio Lončara i Brakovića. Lončara je jedan metak pogodio u fišekliju usled čega je eksplodirala municija.“¹⁰

U stručnoj analizi istorijskog događaja u Beloj Crkvi, namenjenoj veštačenju u procesu rehabilitacije dvojice žandarma, Kosta Nikolić, na osnovu korišćenih istorijskih izvora, piše o ubistvu dvojice žandarma: „Nakon kratkog vremena od odlaska [partizana], pojavila se patrola u sastavu žandarmerijskog narednika Bogdana Lončara i žandarmerijskog kaplara Milenka Brakovića. O njihovom nailasku naoružanu grupu obavestio je student Vladan Bojanić, koji ih je sustigao, i dok su žandarmi razgovarali sa predsednikom opštine, u selo su se vratili Žikica Jovanović Španac i Cvetin Soldatović. Jedni druge pozvali su da polože oružje, a zatim je Žikica Jovanović Španac iz pištolja pucao u pravcu Bogdana Lončara koga je pogodio u stomak, a Cvetin Soldatović je iz puške pucao u pravcu Milenka Brakovića koga je odmah usmrtio.“¹¹

Nikolićeva tvrdnja da su žandarmi posegli za oružjem, „ali nisu stigli da ga upotrebe“, kosi se sa zabeleženim svedočenjima očevidaca. Svedoci događaja se slažu da su žandarmi upotrebili oružje i da su prvi zapucali iz pušaka u pravcu dvojice prispelih partizana. Napominjemo da su neposredni očevidci ovog događaja (borci Rađevske čete koji su preživeli rat), koji su tokom ove akcije pratili i posmatrali događaj iza leđa dvojice saboraca -- neposrednih učesnika u oružanom okršaju -- u posleratnim svedočenjima tvrdili da su žandarmi pucali u pravcu Jovanovića i njegovog saborca s namerom da ih pogode, iako su promašili, dok svedočenja dvojice lokalnih zvaničnika zabeležena u žandarmerijskom izveštaju iz 1941, sugerišu da su žandarmi upotrebili oružje i prvi zapucali na prispele partizane, s namerom da ih uplaše kako bi ovi odložili oružje i, shodno tome, bili uhapšeni.

Takođe, u izjavama neposrednih učesnika ovog događaja, tj. partizanskih boraca koji su preživeli rat, ne pominje ime Cvetina Soldatovića kao učesnika u oružanom sukobu, pogotovo ne da je Soldatović ubio žandarma Brakovića, što dovodi u pitanje validnost svedočenja dvojice seoskih starešina i posmatrača događaja, na osnovu čijeg kazivanja je sastavljen žandarmerijski izveštaj. Prema svedočenju Mihaila Vujkovca, borca Rađevske čete, jednog od četvorice partizana učesnika ovog događaja koji su preživeli rat (svedočenje je zabeleženo 1945), partizan koji je neposredno pratio Žikicu Jovanovića u povratku na seoski zbor, bio je sedamnaestogodišnji mladić Dragiša Petrović iz susednog sela Bastava.

Mihailo Vujkovic opisuje ovaj događaj sledećim rečima: „Kada su Žikica i ostali bili sasvim blizu žandarma, možda na nekih trideset koraka, neko od seljaka rekao je: 'Evo

¹⁰ *Исцо*, стр. 35.

¹¹ Ljiljana Milenković, „Priča o 7. julu. Bratoubilački ustanički pucanj“, *Akter*. Magazin savremene Srbije, 41, Beograd, 12.7.2010, str. 23.

ih.' Žandarmi su se u tom trenutku okrenuli. Videći Žikicu, odmah su uzeli oružje na gotovs. On je, međutim, i dalje išao prema njima. Kad je bio na 15 koraka od njih, oni su opalili po jedan metak. Žikica je u tom trenutku brzo polegao po zemlji. Naglo je izvadio revolver ispod kaputa (koji je bio obukao) i opalio dvaput. Oba puta je pogodio. I jedan i drugi žandarm pali su. Jedan je bio ranjen u stomak, drugi u grudi. Pripucao je i Dragiša Petrović i, sa pet metaka, dotukao žandarma koji je bio lakše ranjen.¹²

Prema svedočenju Aleksandra Jevtića, preživelog borca Rađevske čete i jednog od učesnika (posmatrača) događaja, Cvetin Soldatović se priključio četi tek nakon okončanja oružanog sukoba sa žandarmima, krenuvši u partizane sa seoskog zbora.¹³ U četi se, prema Jevtićevom svedočenju, već nalazio Cvetinov brat Tatomir Soldatović, ali nijedan preživeli učesnik nije svedočio o tome da je on upotrebio oružje u sukobu s žandarmima. Prema rečima jednog od učesnika sukoba, Vjekoslava Spoje, moguće je zaključiti da se pucnjava odigrala vrlo brzo i da su žandarmi vatreno onemogućeni zahvaljujući Jovanovićevoj spretnosti (verovatno i činjenici jer je koristio oružje s kojim se lakše i brže rukuje nego sa puškom): „Kada smo stigli na vašar, do lipe, žandarmi su počeli da pucaju. Žikica je odgovorio. Kad je kleknuo, kad je pucao, kad pre, prosto ne znam, to je bila brzina... Kad sam ja kleknuo, nisam stigao ni pušku da repetiram, a sve je bilo gotovo.“¹⁴

Jedini sačuvani domaći istorijski izvor, nastao nedugo nakon okončanja događaja u Beloj Crkvi, predstavlja izveštaj Odeljenja javne bezbednosti Ispostave Drinske banovine u Užicu, Odeljenju javne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu, od 21. jula 1941. Zapravo, Odeljenje javne bezbednosti iz Užica prenelo je Ministarstvu unutrašnjih poslova izveštaj komandira Šabačke žandarmerijske čete od 9. jula 1941. Ovaj izveštaj sastavljen je na osnovu kazivanja predsednika opštine Bela Crkva, Sredjoja Kneževića i starešine sela, Nikole Lazarevića.

U izveštaju, između ostalog, piše o događajima nakon odlaska partizana sa seoskog zbora: „Posle desetak minuta od njihovog odlaska naišla je žandarmerijska patrola. Pred opštinskom sudnicom predsednik opštine počeo im je da govori o dolasku ove grupe. U tom su pred žandarme iskrsla dvojica ljudi i to jedan naoružan puškom, a drugi parabelum revolverom. Čim su stali pred žandarme, povikali su: „Dole oružje.“ Žandarmi su takođe uzeli puške na gotovs i pozvali ih da polože oružje i opalili iz svojih pušaka po

¹² Љубиша Манојловић, „Први устанички пуцњи“, *Глас јединственог Народно-ослободилачког фронта Србије*, IV, 40, Београд, 4.7.1945, стр. 4.

Напомена: Mihailo Vujkovic, prvoborac Rađevske čete, iz Tolisavaca pokraj Krupnja, zet narodnog heroja Dragojla Dudića, nakon 1949. represiran je od strane Uprave državne bezbednosti, kao pripadnik prosovjetske komunističke opozicije. Nakon šestogodišnjeg boravka u logorima za „ibeovce“, Vujkovic je društveno marginalizovan, usled čega je napustio zavičaj i preselio se u okolinu Beograda. Njegovo ime je izostavljano kada bi se u sredstvima javnog informisanja govorilo o preživelim pripadnicima istorijskog događaja u Beloj Crkvi (npr. povodom 30-godišnjice ovog događaja, u lokalnoj štampi su pomenuta imena trojice preživelih boraca, dok je Vujkovčevo ime izostavljeno, što treba tumačiti kao oblik političke epitimije). Vujkovic je ponovo 1970-ih uhapšen i robijao dodatne tri godine kao politički zatvorenik. Umro je 1980.

¹³ Зоран Јоксимовић, „Учесници историјског догађаја“, *Напред*. Лист народног фронта округа ваљевског, XXVII, 1171, Ваљево, 2.7.1971, стр. 2.

¹⁴ Зоран Јоксимовић, „Сећања Вјекослава Споја. У Белој Цркви под липом, 7. јула 1941. године“, *Напред*. Лист народног фронта округа ваљевског, XXIX, 1276, Ваљево, 6.7.1973, стр. 3.

jedan metak, ali više glava napadača, U tom su i ova dvojica pripucala na žandarme i na mestu ih ubila.¹⁵

Ovaj događaj takođe je na vrlo sličan način opisan, tj. prepričan na osnovu žandarmerijskog izveštaja, u mesečnom pregledu dnevnih izveštaja Komesarijatu za unutrašnje poslove i potonjem Ministarstvu unutrašnjih poslova.¹⁶

Iz izveštaja žandarmerije može se naslutiti da su partizani imali nameru da razoružaju dvojicu žandarma, kao što se jasno zaključuje da su žandarmi prvi zapucali. Dakle, partizani nisu odmah zapucali na žandarme čim su ih ugledali, iako su mogli da ih liše života odmah nakon što su se neprimetno približili („iskrsli“). Sem toga, prema sačuvanim svedočenjima, Žikica Jovanović Španac i njegov pratilac, pohitali su ispred ostatka čete ka zboru, pri čemu Jovanović nije sačekao da mu se približi ostatak čete, niti je na putu ka žandarmima držao oružje u rukama. Da je postojala jasna i osmišljena namera da se žandarmi liše života, partizani bi ih organizovano opkolili, ne rizikujući živote.

U prilog tvrdnji da partizani nisu imali nameru da žandarme liše života, već da ih razoružaju, svedoči praksa razoružavanja žandarma u valjevskom kraju u prvoj polovini jula, u danima posle događaja u Beloj Crkvi, nakon čega razoružani žandarmi nisu lišavani života niti su postali zarobljenici (Rađevo, Stubline, Divčibare, Banjani).¹⁷ Nije teško zamisliti šta bi se desilo s dvojicom partizana da su nakon prvih žandarmerijskih hitaca reagovali kolebljivo i položili oružje. Svakako da bi bili zarobljeni i potom izolovani kao taoci, a zatim streljani. Pripadnici represivnog kvislinškog aparata učestvuju u streljanjima talaca (uglavnom komunista) u okupiranoj Srbiji, počev od 5. jula 1941.¹⁸ Nakon prvog učešća u streljanju talaca (Beograd, 5. jul 1941. kada je streljano 13 lica od strane policije Uprave grada Beograda), zabeležena su naredna učešća pripadnika represivnog aparata u masovnim streljanjima talaca, zarobljenih partizana i civila, tokom istog meseca, kako u Beogradu tako i u drugim mestima u Srbiji. Prema tvrdnjama generala Vermahta, Feliksa Benclera, od 23. jula 1941, pripadnici srpske žandarmerije su „prema instrukcijama nemačkih okupacionih vlasti“ do ovog datuma „streljali već mnogo više od 100 lica“.¹⁹ Ne znamo da li su streljanje 5. jula 1941. u Beogradu izvršili pripadnici žandarmerije ili nekog drugog dela policije pod ingerencijom Upravom grada Beograda (u izveštaju šefa nemačke policije bezbednosti iz Beograda centrali u Berlinu, pominje se „egzekutivno odeljenje srpske policije pod nadzorom

¹⁵ Новак Живковић, „Прва партизанска акција у Србији. Непријатељски извештај о догађајима од 7. јула 1941. године у Белој Цркви“, *Архивски преглед*, 1-2/1966, Београд, 1967, стр. 142.

¹⁶ *Зборник докумената и података о Народно-ослободилачком рату југословенских народа*, I/21, Борбе у Србији 1941-1944, (ур. Фабијан Трго), Београд, 1965, стр. 8-9; *О приступу прошлости. Пример једног историјског извора*, (пр. Мирослав Перишић, Боро Мајданац), Београд, 2010, стр. 11-12.

¹⁷ *Зборник докумената и података о Народно-ослободилачком рату југословенских народа*, I/21, Борбе у Србији 1941-1944, (ур. Фабијан Трго), Београд, 1965, стр. 9-11; *О приступу прошлости. Пример једног историјског извора*, (пр. Мирослав Перишић, Боро Мајданац), Београд, 2010, стр. 12-14.

¹⁸ Бранислав Божовић, *Београд под комесарском управом 1941. године*, Београд, 1998, стр. 202.

¹⁹ *Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije*, XII/1, Dokumenti jedinica, komandi i ustanova Trećeg rajha 1941, Београд, 1973, стр. 229.

Ajnzacgrupe“), ali se u izveštajima o narednim streljanjima, tokom jula 1941, pominje neposredno učešće žandarmerije u streljanjima u Beogradu i Srbiji.²⁰ Ovakva praksa dodatno je intenzivirana u narednom periodu.

Zašto onda predstavnici akademskog istorijskog revizionizma ne proglase 5. jul 1941, kada su pripadnici represivnog aparata u kvislinškoj službi (tj. „predstavnici države“ u revizionističkoj interpretaciji) u Beogradu izvršili masovno streljanje svojih sunarodnika, početkom „bratoubilačkog rata“ u Srbiji?

Istorijski izvori nam omogućavaju da govorimo o odnosu lokalnog stanovništva, tj. lokalnih savremenika, prema događaju u Beloj Crkvi. Izvesno je da znatan deo lokalnog stanovništva nije smatrao dvojicu ubijenih žandarma „žrtvama progona i nasilja“, niti su meštani ubistvo navodno „nedužnih žandarma“ razumevali kao „ustanak protiv države“. Stav lokalnog stanovništva prema ovom događaju ilustruje i deo izveštaja nemačke Krajskomandanture iz Šapca u kome se kaže da je ubistvo dvojice žandarma „čitavo stanovništvo primilo sa simpatijama“.²¹

Trojica preživelih pripadnika Rađevske čete i učesnika događaja u Beloj Crkvi (Mihailo Vujkovic, Vjekoslav Spoja i Aleksandar Jevtić), ističu kako se četi neposredno nakon završetka ovog događaja, istog dana, priključilo 4-5 omladinaca koji su bili učesnici seoskog zbora. U svedočenju Mihaila Vujkovca, objavljenom 1945, najpre se ističe kako se četi pridružio „posle zbora“, Bogdan Antonić, student iz Bele Crkve i četvorica neimenovanih mladića iz Tolisavaca (Vujkovčevog sela), da bi potom Vujkovcu bile pripisane sledeće reči: „Odmah se pridružilo još dvadesetak mladića, tako da je u trenutku polaska iz Bele Crkve sa Žikicom bilo već 46 ustanika.“²² Očigledno da je ovakav razvoj događaja usledio ubrzo nakon 7. jula, a da se neposredno nakon zbora četi priključio manji broj dobrovoljaca (4-5 omladinaca). U ovom slučaju, najpouzdanije je svedočenje preživelog borca ove čete i učesnika događaja u Beloj Crkvi, Aleksandra Jevtića, koji navodi imena četvorice novoprispelih boraca neposredno nakon zbora.²³ Podatak o prispeću novih boraca neposredno nakon ubistva dvojice žandarma i narastanje čete u danima nakon ovog događaja, ističemo kako bismo ukazali na sledeći paradoks: kako je moguće da vinovnici „bratoubilačkog rata“, tj. oni koji su pucali na „predstavnike stare vlasti“ i „državu kao instituciju“, budu brojčano ojačani od strane očevidaca? Sem toga, prema svedočenju učesnika događaja, Vjekoslava Spoja, što potvrđuju i ostali izvori, jedan od boraca čete, student Vladan Bojanić iz Bele Crkve, ostao je nakon prvog dolaska partizana na seoskom zboru i nakon privremenog odlaska njegovih drugova u šumu.²⁴ Činjenica je da ga njegovi seljani nisu odali žandarmima.

²⁰ Бранислав Божовић, *н.д.*, стр. 209.

²¹ Коста Николић, „Шта се заиста догодило 7. јула 1941. у Белој Цркви. Улога сеоског вашара у српској историји“, *НИИ*, 3028, Београд, 8.1.2009, стр. 35.

²² Љубиша Манојловић, „Први устанички пуцњи“, *Глас јединственог Народно-ослободилачког фронта Србије*, IV, 40, Београд, 4.7.1945, стр. 3-4.

²³ Зоран Јоксимовић, „Учесници историјског догађаја“, *Напред*. Лист народног фронта округа ваљевског, XXVII, 1171, Ваљево, 2.7.1971, стр. 2.

²⁴ Зоран Јоксимовић, „Сећања Вјекослава Споја. У Белој Цркви под липом, 7. јула 1941. године“, *Напред*. Лист народног фронта округа ваљевског, XXIX, 1276, Ваљево, 6.7.1973, стр. 3.

Isto tako, vredi napomenuti da je seoski zbor nakon prvog dolaska partizana, a pre dolaska žandarma, govorom otvorio borac Rađevske čete i meštаниn Bele Crkve, Bogoljub Rakić, što dodatno svedoči o spremnosti lokalnog stanovništva da se priključi oslobodilačkoj borbi. Bogoljub Rakić je zajedno sa dvojicom seljaka iz Bele Crkve zaklan od strane četnika 9. septembra 1943. Nijedan od njih nije poginuo u borbi, niti je u vreme hvatanja od strane četnika bio pripadnik neke oružane formacije. Uhvaćeni su pred ukućanima i odvedeni u šumu, gde su svirepo likvidirani. (Bogoljub Rakić se pasivizirao posle pada Užičke republike i nakon toga je živeo civilnim životom).²⁵

Da li pristalice rehabilitacije dvojice žandarma u kvislinškoj službi, navodno ubijenih „iz ideološko-političkih razloga“, pomišljaju da su Bogoljub Rakić i njegova dvojica seljana ubijeni iz ideoloških i političkih razloga? Da li je na osnovu Zakona o rehabilitaciji bilo moguće zatražiti sudsku rehabilitaciju ovih civila koje su ubili pripadnici ravnogorskog četničkog pokreta, s obzirom na činjenicu da su pripadnici ovog pokreta 2004. zakonskim putem izjednačeni sa pobedničkom stranom iz Drugog svetskog rata?

Negativnu ocenu čina rehabilitacije dvojice kvislinških žandarma, kada je reč o stručnoj javnosti, izneo je prof. Đorđe Stanković, šef Katedre za istoriju Jugoslavije na Filozofskom fakultetu u Beogradu: „Za nas, kao i sud i veštaka, ne bi trebalo da bude sporno da je 7. jula 1941. godine Srbija već tri meseca bila zemlja koju je okupirala nacistička Nemačka. Ni da je odmah po kapitulaciji uspostavljen i nemački nacistički upravni aparat. Isto tako, ne bi trebalo da bude sporno da se celokupan upravni aparat Kraljevine stavio na raspolaganje okupatoru. Oba pomenuta žandarma su dobrovoljno ostala u službi tog upravnog aparata. I tog dana su 'uređovali po zadatku', takođe, dobrovoljno, a ne pod prisilom. Znali su za nemačku nacističku naredbu o zabrani okupljanja na javnim mestima i zadatak im je bio da na to upozore okupljeni narod u Beloj Crkvi te da ga, ako bude potrebe, i silom onemoguće.“²⁶

Kako stoga, u ovom kontekstu, posmatrati izjavu istoričara Koste Nikolića: „Prema mom kritičkom sudu, u pravu su bili oni koji su izgubili rat 1945. godine.“²⁷ Odnosi li se ovo „kritičko presuđivanje“ i na aboliciranje kvislinškog korpusa kome su pripadali Milan Aćimović i Milan Nedić i njima podređeni represivni aparat?

Osvrćući se na ukupan učinak i moguće posledice „revnosnog rada srpskog političkog sudstva“ u kontekstu spornih odluka o rehabilitaciji kontroverznih ličnosti srpske istorije iz perioda Drugog svetskog rata, Đ. Stanković zaključuje: „Svojim odlukama, sasvim očigledno sudstvo promoviše određenu političku klimu, šalje javnosti sasvim određene političke poruke, koje putem medija utiču na širenje revanšizma i stvaranje haosa u kolektivnoj istorijskoj svesti.“²⁸

²⁵ Milojica Pantelić, „Iz prvih dana oružanog ustanka. Bogoljub Rakić otvorio narodni zbor“, 4. jul, VII, 297, Beograd, 27.2.1968, str. 10.

²⁶ Ђорђе Станковић, „Земља несрећних мртваца“, *Политика*, CVI, 34228, Београд, 21.2.2009, стр. 14; Ђорђе Станковић, „Политичка репресија и рехабилитација“, *Токови историје*. Часопис Института за новију историју Србије, 1-2/2009, Београд, 2009, стр. 219-220.

²⁷ Маријана Милосављевић, „Офанзива СПО-а. Чичини унуци“, *НИИ*, 2817, Београд, 23.12.2004, стр. 24.

²⁸ Ђорђе Станковић, „Историјска наука једина меродавна за рехабилитације“, *Политика*, CVI, 34477, Београд, 31.10.2009, стр. 13.

Pokušaj nenaklonjenih arbitara iz redova državnih institucija da okarakterišu čin otpora pripadnicima kvislinškog represivnog aparata, odnosno začetak oslobodilačke borbe, kao „začetak građanskog rata“ i „ustanak protiv države“, odnosno „napad na državu kao instituciju“, iako kvislinška tvorevina u Srbiji nije imala prerogative države, nameću poželjnu predstavu o srpskom kvislinštvu kao izrazu srpske državotvorne i nacionalne ideje. Ovakve navodno apodiktičke ocene u medijima poprimaju odlike opskurne mitologeme, imenovanjem protagonista oslobodilačkog pokreta za „teroriste“ i „ubice nedužnih ljudi“.²⁹

Početak epiloga

Na kraju, umesto zaključka, navešćemo primer političke i ideološke hipokrizije Miloševićevog režima koji je, prema rečima prof. Todora Kuljića „pripremio današnji istorijskopolitički preokret. Društveno-politička situacija 1990-ih normalizovala je različite verzije historiografskog ekstremizma.“³⁰

U Valjevu su 15. septembra 1986. svečano otkriveni spomenici Žikici Jovanoviću Špancu (rad Miodraga Živkovića) i dr Milošu Pantiću (rad Ota Loga), dvojici nekadašnjih stanovnika ovog grada i začetnika Rađevske čete Valjevskog NOP odreda. Svečano otkrivanje ova dva spomenika pratio je politički govor tadašnjeg predsednika CK Saveza komunista Srbije, Slobodana Miloševića. Događaj u Valjevu, kome je prema pisanju dnevnih listova, prisustvovalo oko 20.000 stanovnika Valjeva i okoline, iskorišćen je za promociju Miloševićeve političke snage. Očigledno je da 20.000 ljudi nije došlo na ovaj skup podstaknuto željom da doprinese komemorisanju dvojice lokalnih revolucionara, već da pruži podršku nacionalističkoj struji koja je preuzimala rukovodstvo u Savezu komunista Srbije. Ovaj skup predstavlja začetak iskazivanja masovne podrške Miloševićevoj politici.

Upadljivo je da se Milošević u dugačkom govoru tek ovlaš osvrnuo na ličnosti dvojice valjevskih revolucionara. Između ostalog, Milošević je izrazio negodovanje zbog aktuelne zloupotrebe slobode izražavanja, što je, prema njegovim rečima, uključivalo i „pravo građanstva svim idejama i ideologijama – do amnestije četništva i restauracije kapitalizma“.³¹ Činjenica je da je upravo Miloševićev režim omogućio amnestiranje i normalizovanje četničke ideologije i stvorio uslove za zločinačko delovanje onih koji su bili inspirisani praksom četničkog pokreta tokom Drugog svetskog rata, kao što je omogućio restauraciju kapitalističkog privrednog sistema u Srbiji.

Vredi ukazati na sledeći paradoks: autor spomenika Žikici Jovanoviću Špancu, Miodrag Živković, koji je uz Vojina Bakića, Dušana Džamonju i Bogdana Bogdanovića, najznačajniji predstavnik jugoslovenske monumentalne spomeničke skulpture, čiji radovi na temu NOR-a i socijalističke revolucije (Kragujevac /1963/, Tjentište /1971/,

²⁹ Kao groteskan primer jedne ovakve mitologeme, navodimo tekst iz jednog beogradskog dnevnog lista, u kome se na nedopustiv i neozbiljan način govori o uzroku oružanog sukoba 7. jula 1941. u Beloj Crkvi; vid. Vlada Arsić, „Građanski rat počeo zbog konobarice“, *Press*, 1620, Beograd, 4.7.2010, str. 7.

³⁰ Todor Kuljić, *Prevladavanje prošlosti. Uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*, Beograd, 2002, str. 473.

³¹ J. Стојић, „Велики народни збор у Ваљеву“, *Политика*, LXXXIII, 26204, Београд, 16.9.1986, стр. 1.

Kadinjača/1979/) predstavljaju prepoznatljiv doprinos posleratnoj jugoslovenskoj memorijalizaciji događaja iz Drugog svetskog rata, postaće tokom naredne dve decenije autor idejnih rešenja za nekoliko spomenika u gradovima Republike Srpske („Spomenik srpskim braniocima“ u Brčkom /1997/, „Spomenik borcima Semberije“ u Bijeljini /1998/, „Časni krst“ u Prijedoru /2000/, „Spomenik borcima otadžbinskog rata“ u Derventi /2001/, „Spomenik borcima za slobodu“ u Modriči /2002) koji komemorišu rezultate politike etničkog čišćenja, tj. rezultate politike Slobodana Miloševića i njegovih neočetničkih saveznika u redovima srpskih političara u Bosni i Hercegovini.